

📌 موضوع: شبستان (حرمسرا) در عصر قاجار

✍️ مدرس: سرکار خانم دکتر آتنا غلام نیارمی

📌 تنها این زن ایرانی نیست که در نگاه مستشرقان تقلیل پیدا کرده و منفعل تصور می‌شود، آن‌ها قصد دارند تا در سطحی کلان، نظام سیاسی ایران و در مرتبه‌ای بالاتر اسلام را تضعیف کنند.

▼ شرق‌شناسان برای توصیف زن‌مسلمان شرقی از سه کلیدواژه‌ی ابژه‌گی، انفعال و فرودست استفاده می‌کنند. آن‌ها زن ایرانی را محدود و محصور در اندرونی، قربانی خشونت مردانه و ابژه‌ی تحت هژمونی ساختار و فاقد عاملیت وصف می‌کنند در حالی که وقتی به منابع تاریخی دیگری جز منابع شرق‌شناسان رجوع می‌کنیم، درمی‌یابیم زن ایرانی سوژه، کنشگر، فرادست و عامل است.

▼ پروژه‌ی مستشرقین یک پروژه‌ی ۵۰۰ - ۶۰۰ ساله است که با نیت ثبت روایت تاریخی خود به عنوان منبع برای آیندگان، از زمان صفویه آغاز شد. با مطالعه‌ی سیر تاریخ اجتماعی ایران درمی‌یابیم که تنها این زن ایرانی نیست در نگاه مستشرقان تقلیل پیدا کرده و منفعل تصور می‌شود، بلکه آن‌ها از توصیف این ویژگی‌ها قصد دارند تا در سطحی کلان، نظام سیاسی ایران در آن دوره و در مرتبه‌ای بالاتر اسلام را تضعیف کنند.

▼ ما از کلمه «شبستان» جایگزین حرمسرا استفاده می‌کنیم به این علت که کلمه حرمسرا اساساً یک کلمه مغولی-عثمانی است و اتفاقاً آن چیزی که شرق‌شناسان از زن ایرانی تعریف می‌کنند، به حرمسراهای عثمانی بیشتر شباهت دارد. آن‌ها مدعی‌اند که این فضا به‌طور کلی از ارتباط با جهان خارج محروم بوده و ارتباط آن‌ها با سیاست تنها به دسیسه‌های فریبکارانه زنانه منحصر بوده است. اما وقتی که به منابع قدیمی‌تر مانند منابع یونانی رجوع می‌کنیم متوجه می‌شویم که مشخصاً از زنان ایرانی به نیکی یاد شده و به قدرت زنان ایرانی در دربار اذعان شده است.

▼ مستشرقین شبستان را نهاد فساد دربار شاهان معرفی کردند در صورتی که نهاد شبستان یک نهاد سازمان‌یافته بوده که کارکردها و ویژگی‌های یک نهاد اجتماعی را نیز دارا بوده است. خرده‌نظام‌هایی که ذیل شبستان وجود داشته عبارت است از: خرده نظام آموزش، خرده نظام اقتصادی که بسیار فعال و جدی دنبال می‌شده، خرده نظام فرهنگی و خرده نظام مذهبی. کارکردهای شبستان نیز کارکرد زیستی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بوده است.

البته نهاد شبستان کژکارکردهایی نیز داشته برای مثال سطح بالای رفاه و دارا بودن امکانات در آن زمان با توجه به فقر اقتصادی مردم عادی، اما نگاه شرق‌شناسان به این مکان غرض‌ورزانه و برای کوبیدن زن ایرانی و هویت ایرانی اسلامی است.

▼ کنشگری زنان ایرانی تنها مختص به زنان دربار نیست بلکه در بین مردم عادی و توده‌ی زنان نیز امثال زینب پاشا را داریم که از دل یک خانواده معمولی، متعصب و مذهبی در آذربایجان بیرون آمد. به طور کلی زن ایرانی هیچ‌وقت ابژه نبوده و همواره برای خود حقوقی داشته است و بعد از اسلام نیز بهترین حقوق را دارا شد؛ لذا نمی‌توان زن ایرانی را با زن اروپایی مقایسه کرد و ویژگی‌های زن ایرانی را از زاویه‌ی نگاه یک زن اروپایی وصف کرد.